

Günay Karaağaç, *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlenmeleri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, 373 s. (ISBN: 978-605-342-229-7).

Günay Karaağaç tarafından kaleme alınan *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlenmeleri* adlı eser; “Ses Birimi Çözümü”, “Biçim Birimi Çözümü”, “Söz Dizimi Çözümü”, “Anlam Çözümü” ve “Metin Çözümü” olmak üzere beş ana bölüme ayrılmıştır. Metin çözümlenmeleri bölümü dışındaki tüm bölümlerde çözümlenmelerin niçin ve nasıl yapıldığı açıklandıktan sonra çözümlenmelere örnekler verilmiştir. İçindekiler, Kısaltmalar ve Önsöz bölümünden sonra Ses Birimi Çözümü bölümüne başlanmıştır.

“Bölünme ve birleşmelerden, yani parça-bütün, bütün-bütün ve parça-parça ilişkilerinden oluşan evrende, her parça, başka parçalarla birlikte oluşturduğu bütünde değer ve kimlik kazanır ya da gerçekleşir: Bu durum, evrenin saymaca ve eğretilmelerden oluşan birer göstergesi olan dillerde de farklıdır.” (s. 9). Kitabın önsözüne bu cümleyle başlayan Karaağaç, eserine en küçük birim olan ses biriminin çözümlenmesinden başlayıp metin çözümlenmesine giden bir yol izlemiştir.

Kitabın birinci bölümü olan “Ses Birimi Çözümü” bölümünde (s. 13-33) ses çözümlenmesinin niçin yapıldığını sorgulayan yazar şu cevapları vermiştir: Bir dilin ses yapısını öğrenmek, bir dilin ses birimlerinin ses birimi alanlarını belirlemek, bir dili yabancılara öğretmek, bir dilin sözlü kullanımını geliştirmek ve bir dilin ses tarihini izlemek. Ayrıca ses çözümlenmesinin nasıl yapılacağını da anlattıktan sonra örnek olarak [t] sesinin ön ses, iç ses ve son ses olarak bugünkü ve tarihsel özelliklerini göstermiştir.

“Biçim Birimi Çözümü” bölümünde (s. 33-105), biçim birimi çözümlenmesinin nasıl bir çalışma olduğundan kısaca bahsedilir. Daha sonra biçim biriminin iki türlü olduğundan söz edilmiştir: Asıl biçim birimi ve bağlı biçim birimi. Bağlı biçim birimleri de yapımlık bağlı biçim birimi ve çekimlik bağlı biçim birimi olarak ikiye ayrıldıktan sonra söz konusu biçim birimleri açıklanmıştır. Dillerdeki yapımlık bağlı birimler, eski bilgi-yeni bilgi ilişkilerinin adlarını taşıdıklarından, kullanımlarının gerçekleşebilmesi için bir önceki bilgiye kesinlikle gerek vardır: *göz-lük-çü-lük, terk et-, bak-ı-ver-*. Bu bağlı biçim birimlerinin yönü, önceki bilgi adına, yani geriye doğrudur. Çekimlik bağlı biçim birimleri ise, söz veya söz öbeklerini ilişkiye hazır hale getiren öğeler olarak, yönleri ileriye doğru olan bağlı biçim birimleridir (s. 34). Yönü geriye yapılar, yani yapımlık bağlı biçim birimlerinin içerisinde yapım ekleri, çokluk eki, iyelik eki, yapımlık söz öbekleri ve yardımcı eylemler vardır. Yönü ileriye yapılar, yani çekimlik bağlı biçim birimlerinin

içerisinde ise çekim ekleri, durum ekleri, çekim edatları, çekimlik söz öbekleri ve yardımcı cümleler bulunur. Ayrıca bu bölümde bir toplumun eski bilgi-yeni bilgi ilişkisini ortaya koymak ve böylece bir dilin dil içi dünya görüşünü belirlemek, biçim birimi çözümlemelerini dilin dış (alıntı) ögelerine de yaymak ihtiyacı olduğundan söz çözümlemesinin önemine vurgu yapılır. Söz çözümlemesinin nasıl yapılacağından da uzun uzun bahseden Karaağaç, bunları beş ana başlık etrafında toplar: Söz kökünü belirlemek, yapımlık bağlı biçim birimlerini ve işlevlerini belirlemek, çekimlik bağlı biçim birimlerini ve işlevlerini belirlemek, söz dizimi kaynaklı sözlerin çözümlenmesi ve bir dilin biçim birimlerinin tarihini izlemek. Daha sonra yaklaşık 50 sayfa söz çözümlemesine örnekler vermiştir (s. 57-104). Bu örneklerden bazılarında kelimenin kökü verildikten sonra kelimenin eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar olan değişimi de gösterilmiştir:

unutmayacağım

unut-: eylem kökü (< uvtan – < ubitan – < ubıt ~ abı – > avın – ‘gizlenmek; avunmak’)

-ma-: eylemden eylem yapma (olumsuzluk) eki

-y-: y.s.

-acak: gelecek zaman eki

-ım: 1. teklik kişi eki (s. 100).

Kitabın üçüncü bölümü “Söz Dizimi Çözümlemeleri”ne ayrılmıştır (s.105-313). “Söz dizimi ve dil kullanımı, sözlük ve söz diziminden oluşur. Söz dizimi ve dil kullanımı, dil dediğimiz bir bütünün iç içe geçmiş iki eksenidir. Sözlük, geçmişin; söz dizimi ise, şimdinin ve geleceğin dilidir. Bir başka ifadeyle sözlük, dilin geçmişteki; söz dizimi ise, şimdi ve gelecekteki eksenidir.” (s. 105). Karaağaç, söz dizimi bilgisinin araştırdığı temel konuların, söz dizimini oluşturan sözlerin bağlanma biçimleri ile söz öbeği (sıfat tamlaması, ad tamlaması, iyelik öbeği, ilgi durumu öbeği) ve cümle türleri olduğundan bahseder. Ayrıca Türkçenin ilk yazılı metinlerinden bugüne kadar geçen sürede geçirdiği belli başlı söz dizimi değişimlerine de yer verir:

1. Sayı öbeğinin ortaya çıkışı: *üç yigirmi* > *on artukı yedi* > *on yedi*;

2. Sona gelen ünlemin başa alınması: *Sen kelsen ya!* > *Sen gelsene!* > *Hey, sen gel!*;

3. Zamirlerin kişi eki halini alması: *ölür min* > *ölürüm*;

4. Unvanların başa alınması: *Ahmet Bey* > *Bay Ahmet, Sayın Ahmet*;

5. Eklenme yönünde bazı değişimler, zarfların edatlaşması ve yardımcı eylemlerin ortaya çıkması ve bazılarının ekleşmesi: *tak-ı* > *dahi*, *kip-i* > *gibi*, *il-e* > *ile*, *kör-e* > *göre*;

6. Komşu dillerden *ki*'li birleşik cümle yapılarının alınması ve böylece de cümle başı edatlarının ortaya çıkışı (s. 108).

Söz dizimi çözümlemesinin nitelenmiş veya ilişkilendirilmiş varlık ve eylem adları olan söz öbeklerini belirlemek, nitelenmiş veya açıklanmış olay olan cümleleri belirlemek, bir dilin söz diziminde görülen belli başlı değişimleri ortaya koymak amacıyla yapıldığından bahsedilir. Söz öbeklerinin ve

cümlelerin çözümlenmesi yoluyla söz diziminin çözümlenmesinin yapılacağını söyleyen Karaağaç, söz öbeklerinin çözümlenmesi bölümünde çekimlik ve yapımlık söz öbeğinden bahsetmiş ve bu söz öbeklerinin birleşen ve ayrılan noktalarına değinmiştir. Cümle çözümlenmesi kısmında ise cümlelerin öğelerinden kısaca bahsetmiştir. Daha sonra yaklaşık 180 sayfa boyunca ekseriyetle şiirlerden oluşan metinlerin cümle çözümlenmesinin ardından söz öbeği çözümlenmelerini yapmıştır.

Kitabın dördüncü ana başlığı olan “Anlam Çözümlemeleri” bölümünde (s. 313-359) *anlam ve anlam biliminin* ne olduğu, anlam çözümlenmesinin niçin ve nasıl yapıldığı sorularına cevap verilir. Bu hususta Karaağaç, dil bilimsel yapıdan anlam çıkarma yollarını açıklamak ve bir dilin anlam örgüsünü veya dil içi dünya görüşünü anlamak, başka dillerden öğrenilen bilgileri belirlemek, bir dili kullananların dil ve düşünce dünyalarındaki değişimleri izlemek amacıyla anlam çözümlenmesinin yapılması gerektiğini söyler (s. 337-340). Nasıl yapılacağına dair düşüncelerini ise şu üç maddede anlatır:

1. Anlam çözümlenmeleri dilin ses-biçim, söz dizimi, metin ve bağlam düzlemlerinde yürütülebilir.
2. Ses-biçim birimi düzleminde yapılan anlam çalışmalarında sözlerin asıl ve bağlı biçim birimlerinin ilişkileri üzerinde durulur.
3. Söz dizimi, metin ve bağlam düzleminde yürütülen anlam çözümlenmesi, kendisini üreten bireyin kimliğini yakalamaya yönelik yapılabilir (s. 341).

Kitapta yaklaşık 40 kelimenin anlam çözümlenmesi mevcuttur. Bu çözümlenmelerden biri aşağıda sunulmuştur (Yazarın kitapta belirttiği üzere anlam çözümlenmeleri köşeli ayraç ([]) içinde gösterilmiştir.):

açlık 1. Aç olma durumu: ‘Havada güzel güzel dönen bu kuşun, açlıkla, hu yılanı saldıracığını hiç düşünmemiştim.’ (M. Ş. Esendal). 2. Kıtık. 3. [Neden-sonuç kültürel ilişkisiyle eğretilme]: Yoksulluk: ‘Açlık ile tokluğun arası yarım yufka (bir dilim, bir lokma ekmek).’ (Atasözü). 4. [Benzerlik ilişkisiyle eğretilme]: Aşırı istek içinde bulunmak; ‘İki arkadaş görülmemiş bir okuma açlığı içinde durmadan okuyordu.’ (H. Taner). (s. 343).

Kitabın son bölümü ise “Metin Çözümlemeleri”ne (s. 359-373) ayrılmıştır. Bu bölümde *cümle, metin* gibi kavramlara değinildikten sonra metin oluşturma yollarından bahsedilmiştir.

Karaağaç’ın *Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlemeleri* adlı eseri, kanaatimce, anlatım çözümlenmelerinin niçin ve nasıl yapılması gerektiğine cevaplar araması ve özellikle çözümlenmeler için bolca örnekler sunması açısından önemli, dolayısıyla konuyla ilgili başucu kitabı olmaya değer bir yapıttır.

Özgür NÖMER*

* Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul / Türkiye, ozgur_nomer@windowslive.com